

Posebnosti politične modernizacije v Sloveniji 1980–1990

1. Uvod

Naš prispevek je omejen z dvema ključnima determinantama in sicer:

- s proučevanjem globalnih političnih sprememb v Sloveniji kot specifični politično-kulturni in nacionalno politični entiteti znotraj Jugoslavije v obdobju osemdesetih let in na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta ter
- z osredotočanjem na procese politične modernizacije v omenjenem kontekstu.

Za tak pristop smo se odločili, ker se je v Sloveniji v preteklem desetletju dogajala specifična zgodovina družbenih in političnih bojov, prek katerih se je oblikoval proces politične modernizacije brez večjih političnih ali represivnih pretresov. Ta proces so začela nova družbena gibanja na prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta (sprva punk, nato mirovniki, ekologi, feministke itd.), nadaljeval pa se je pod pritiskom oblikovanja omrežja avtonomnih civilno družbenih subjektov (vzpostavljanje alternativnih množičnih medijev, ustvarjanje avtonomnih prostorov znotraj »režimskih« medijev, alternativna politizacija profesionalnih asociacij kot so pisateljsko in sociološko društvo, oblikovanje civilno družbenih solidarnostnih omrežij okrog odbora za zaščito človekovih pravic) in njihovega konstituiranja kot družbena opozicija – pa vse do nastanka politične opozicije in opozicijskih strank ob izteku osemdesetih let. Svobodne in poštene volitve spomladi 1990 so bile logično nadaljevanje procesa politične modernizacije slovenske družbe pa tudi njene stare politične elite.

2. Ključne značilnosti procesov politične modernizacije v Sloveniji

V obdobju od začetka osemdesetih let do danes so se v Sloveniji različni aspekti politične modernizacije uresničevali različno intenzivno in so tako ustvarili tudi neenakomerne učinke. Politično modernizacijo opredeljujemo kot splet naslednjih aspektov (pri tem upoštevamo navedeno literaturo, posebej pa se opiramo na Huntingtonovo sintetično definicijo politične modernizacije – v: Kabashima, White III, eds., 1986:95):

- vzpostavljanje političnega sistema kot avtonomnega družbenega subsystema;
- racionalizacija;
- funkcionalna diferenciacija;
- nacionalna integracija;
- demokratizacija;
- socialna mobilizacija in
- participacija.

Doslej so se najmočnejše izrazili naslednji procesi:

- socialna mobilizacija in participacija (zlasti v drugi polovici osemdesetih let in pri izvedbi svobodnih pluralističnih volitev spomladi 1990) ter
- nacionalna integracija (izrazito intenzivna od leta 1988 dalje).

Bistveno manj so se uresničili tisti aspekti politične modernizacije, ki pomenijo vzpostavljajanje modernega, avtonomnega političnega sistema.

Ker je bila ideološko politična in sistemska opora socializma tudi na Slovenskem zelo trdoživa, je proces politične modernizacije potekal prek vseh *treh ključnih (različnih) oblik globalnega političnega spreminjanja* in sicer prek naslednjih (Zimmerman v: Beyme et al., 1987:253):

- prek koncesij družbenim protestom;
- prek učinkov mobilizacije novih družbenih skupin za določene politične cilje (zlasti gre za mobilizacijo družbenih skupin, ki so bile v socialističnem monističnem sistemu potisnjene na rob, kot so npr.: kmetje, obrtniki, mladina, religiozni, ideološko oziroma politično drugače misleči) ter
- prek reforme »od zgoraj«.

Lahko bi rekli, da je naše raziskovanje (Fink Hafner D., 1990b) potrdilo veljavnost hipoteze, da je transformacija socialističnega političnega sistema mogoča le ob predpostavki, da težnje h globalnim političnim inovacijam prevladajo na obeh ravneh možnih izvorov političnih inovacij: v civilni družbi ter znotraj vladajoče politične elite. Ob tem pa se nam vendarle zastavlja vprašanje o delovanju še »tretje«, intervenirajoče variable tega procesa v slovenskem primeru. Gre za spremenljivko, ki bi jo lahko pogojno imenovali »jugoslovanska determiniranost«. Dejstvo je namreč, da so težnje h globalnim političnim inovacijam pridobile relativno veliko moč v sferi družbe in tudi politične elite na Slovenskem že v šestdesetih letih. In vendar je bila takrat politična modernizacija zaustavljena s pritiskom iz jugoslovanskega političnega vrha. Transformativni procesi v posameznih sestavnih delih federacije in upadanje legitimnosti federalnih političnih institucij v osemdesetih letih so po našem mnenju razrahljali moč »zunanje« kontrole procesov modernizacije na Slovenskem v raziskovalnem obdobju. V vsakem primeru pa je opisana dodatna hipoteza lahko zanimiv raziskovalni problem.

Pri proučevanju transformacije socializma na Slovenskem v osemdesetih letih in na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta smo z opisanim pristopom in na podlagi analize raznovrstnih empiričnih podatkov prišli do spoznanja, da globalne spremembe niso nek enovit blok zavestnega in usmerjenega, vnaprej načrtanega delovanja a priori definiranih političnih subjektov. Globalne spremembe so se zgodile v slovenski družbi, prevladujoči politični kulturi, znotraj vladajoče politične elite in v političnem sistemu na način *nizanja in prepletanja dogodkov, v katerih se je artikulirala težnja k transformaciji*. Pri tem ne gre za navadne politične dogodke, pač pa izražanje družbenih in političnih *konfliktov*, ki so učinkovali na opisan način.

Pri tem bi težko »čisto« opredelili subjekte teh konfliktov, saj dejanski subjekti niso vselej zavestno delovali s smotrom pospeševanja ali upiranja politično kulturnim in politično sistemskim spremembam. Tako lahko govorimo o zavednem in nezavednem v subjektivni sferi konfliktov okrog *tematik transformativnega pomena*. Ne glede na to metodološko pripombo pa vendarle lahko ugotovimo, da so se v sferi civilne družbe in javnosti v Sloveniji oblikovali subjekti, ki so *zavestno* pritiskali v smeri razkrajjanja socialističnega monizma ter odpiranja prostora družbeni in politični modernizaciji. Hkrati so se znotraj stare politične elite oblikovala modernizirajoča jedra.

Za transformacijo socialističnega političnega sistema na Slovenskem v osemdesetih letih so značilni naslednji dvojni kazalci procesa politične modernizacije – kazalci razkrajjanja starega ter kazalci nastajanja novega.

Med kazalce *procesa razkranjanja starega* štejemo predvsem naslednje procese oziroma njihove učinke:

- razkranjanje stare politične kulture;
- razkranjanje starih političnih institucij;
- razpadanje legitimnosti starih političnih institucij, vlade in vladajoče politične elite (elit) ter
- razkranjanje vladajočih, z monističnim socialističnim oklepom determiniranih, političnih aren,
- zavračanje in stigmatizacija starih simbolov ideološke in nacionalne identitete.

Naslednji procesi oziroma njihovi učinki pa pomenijo *konstituiranje novega*:

- nastajanje moderne participativne politične kulture;
- socialna mobilizacija;
- rastoča funkcionalna diferenciacija;
- strukturalna pluralizacija;
- demokratizacija;
- vzicanje novih političnih elit;
- vstop novih (oziroma v starem političnem sistemu zastopanih) družbenih skupin v politiko (verni, kmetje, obrtniki);
- nastajanje političnega trga (svobodne, pluralistične volitve);
- nacionalna integracija;
- oblikovanje novih simbolov skupne nacionalne, socialne in kulturne identitete.

Pri tem ostaja še odprto (praktično!) vprašanje, kako se bodo v novih politično sistemskih okoliščinah oblikovale politične arene.

3. *Svobodne volitve in uzakonitev rezultatov desetletnega procesa politične modernizacije*

Politična modernizacija na Slovenskem v osemdesetih letih zajema zlasti naslednje procese:

- vrednostno, kulturno, ideološko in politično pluralizacijo;
- odpiranje novih možnosti družbene izbire – odprla se je celo možnost izbire med globalnimi političnimi alternativami (celo izbire med različnimi zvrstmi političnih sistemov);
- pojavljanje novih omejitev možnosti, saj so v modernizacijo vpeti tudi omejevalni in uničevalni potenciali, ki vzbujajo antimodernizacijske in postmodernizacijske reakcije.

Izvedba in rezultati svobodnih, pluralističnih volitev spomladi 1990 so predvsem sankcionirali dotedanje rezultate politične modernizacije. Prek volitev se je legalno in legitimno potrdila prevladujoča politična volja zamenjati monistični socialistični politični sistem s pluralističnim, demokratičnim političnim sistemom.

Novi civilni red se je tako transformiral v vladajoči politični red. Civilna družba iz konca osemdesetih let je razpadla na novi politični red ter preostanek izvornih civilno družbenih subjektov, ki so sprožili procese politične modernizacije v začetku osemdesetih let ter tiste, ki jim ni bil osnovni cilj zgolj vzpostavitev parlamentarne demokracije, temveč zagotovitev širšega kompandija človekovih pravic in družbenih razmerij oziroma globlja kulturna preobrazba. Po vzpostavitvi nove

oblasti so pričeli vznikat novi, v precejšnji meri korporativno interesno zasnovani civilnodružbeni subjekti. *Vzporedno s procesom vzpostavljanja novega (civilnega) političnega reda se je torej začel proces vzpostavljanja nove civilne družbe, ki bo kompatibilna s težnjo vzpostavljanja pravne države in hkrati sposobna braniti družbo pred uničevalnimi učinki politične modernizacije* pod vodstvom novih političnih elit, vzniklih iz civilne družbe ob koncu osemdesetih let.

4. Učinki politične modernizacije na Slovenskem na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta

Kakšni pa so učinki politične modernizacije na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta, ki bodo nedvomno predmet družbene kritike?

Strukturalni aspekti politične modernizacije so najbolj vidni v novi organizacijski politični strukturi, v manjši meri so vidni v institucionalni strukturi. Dejstvo je namreč, da se je prostor politične intermediacije odprl in pluraliziral, institucionalna struktura pa je v precejšnji meri ostala enaka (struktura parlamenta je tako npr. le notranje politično pluralizirana trodomna delegatska skupščina), pričela se je razkrajati tudi partijnost nekaterih državnih institucij. Politične instrukcije so napolnjene po načelih delitve mest med strankami – po diktatu vladajoče večine. T. i. marginalne družbene skupine so v glavnem iztisnjene iz teh institucij (ženske, mladi, subkulturna in druga družbena gibanja itd.) z izjemo italjanske in madžarske narodnostne manjšine.

Med paradigmatске aspekte dosežene politične modernizacije prav gotovo lahko štejemo vladajoče *načelo odločanja*. Princip odločanja v politični instituciji je (p)ostal večinski, značilen za formalno parlamentarno demokracijo. S tem je nastajajoča slovenska parlamentarna demokracija vzela nase tudi (v razvitih deželah že kritično reflektiran) defekt večinskega načela.

Učinke politične modernizacije si bomo ogledali še z vsebinskega – *politično – tematskega stališča*. Ugotovimo lahko, da v politiki po vzpostavitvi nove oblasti prevladujejo izrazito moderne tematike, kot so npr. naslednje: nacionalna identiteta in samozavest, oblikovanje nacionalnih simbolov, suverenost in državitvornost (slovenskega) naroda, vzpostavitev nacionalno – državne vojske, gospodarsko podjetništvo, favoriziranje trga in konkurenčnih razmerij na vseh področjih družbenega življenja z regulacijsko vlogo države itd. Teme civilne družbe, ki so se vzpostavile v boju proti monističnemu socialističnemu političnemu sistemu tekom osemdesetih let (t. i. novopolitične teme) so potisnjene na politično obrobje.

Po naši oceni pa lahko govorimo še o enem specifičnem aspektu modernizacije – *redefiniciji oziroma prestrukturiranju civilne družbe*. Civilna družba je namreč dinamična in fluidna realiteta, ki se je spreminjala (se spreminja) tekom procesov modernizacije. Če so civilno družbo kot modernizirajoči segment družbe (v skladu z našo analitično opredelitvijo v uvodnem poglavju) v začetku osemdesetih let tvorila predvsem alternativna, subkulturna in nova družbena gibanja, pa peticijska gibanja, so alternativni množični mediji, pa avtonomna interesna združenja in društva postali pomembni pridruženi nosilci civilno družbenih zahtev sredi osemdesetih let. Konec osemdesetih let je vzniknilo nacionalno obrambno gibanje, očitnejši so postali procesi osamosvajanja do tedaj državno-partijsko nadzorovanih množičnih medijev, nastali so tudi zametki novih, opozicijskih političnih strank. Pomembna politična opora nastajanju civilne družbe je bila ZSMS, »najslabši člen« enopartijskega političnega sistema.

Okoli novih političnih strank se je zbral pomemben del opisanega civilnodružbenega potenciala, ki je prenesel svojo družbeno moč v politični opozicijski blok. Zmaga opozicije na svobodnih volitvah spomladi 1990 je tako pomenila tudi vzpostavitev novega, civilnega reda. Hkrati je ta politični dogodek novi mejnik v redefiniranju civilne družbe. Nova oblast deluje po formalnih načelih demokracije in seveda s stališča vladanja. V prvih ukrepih in izjavah novih oblastnikov (zlasti v zmanjševanju deleža proračuna za družbene dejavnosti ter v zavzemanju za monopol dominantne kulture na škodo subkultur oziroma alternativnih kultur) so obstoječi in potencialni nestranski civilnodružbeni subjekti že zaznali grožnje svoji materialni in duhovni varnosti (zlasti npr. nova in subkulturna družbena gibanja, pa nova avtonomna organizacija kulturnih delavcev itd.). Občutek ogroženosti s strani (nove) oblasti je spodbudil nastajanje novih organiziranih civilno družbenih subjektov ter novih civilnodružbenih solidarnostnih omrežij (npr. projekt Mreža za Metelkovo).

Povzamemo lahko ugotovitev, da je *skupni imenovalec dosedanjih učinkov politične modernizacije* vzpostavitev politične strukture in tematik, ki zaslužijo pridevek *modernosti* po analogiji z zgodovinskimi politično modernizacijskimi procesi v Evropi in ZDA. Proces politične modernizacije, ki v teh deželah poteka danes, ob izteku dvajsetega stoletja, pridobivajo novo kvaliteto, ki jo družboslovci označujejo s pojmom postmodernizem. Čeravno se torej zdi, da Slovenija z opisanimi procesi »dohiteva« razvite dežele, je resnica drugačna. Slovenija deloma ponavlja razvojni obrazec razvitih dežel, ki je za te dežele postal že anahronizem. Po drugi strani pa je soočena z nujnostjo iskanja optimalnega modela družbenega in političnega razvoja na podlagi zatečenih materialnih, socialnih, kulturnih in političnih resursov. Ti pa so mnogovrstni: predmoderni, protimoderni, moderni in deloma tudi postmoderni.

5. *Nekatero determinante politične modernizacije v Sloveniji v prihodnje*

Iz ugotovitev ameriških raziskovalcev procesov politične modernizacije lahko pridemo do sklepa, da je politična modernizacija ireverzibilen proces. Zastavlja se nam vprašanje, ali ta trditev velja tudi za t.i. postsocialistične družbe oziroma politične sisteme v transformaciji.

Proces politične modernizacije na Slovenskem je po naši oceni že tako dolgotrajen in tako globalen, da ga ni več mogoče izničiti. To trdimo seveda pod predpostavko, da ni intervencije »od zunaj«. Tudi ob uresničitvi predpostavke, da takšne intervencije ne bo, pa se nam zdi verjetno, da bo modernizacijski proces v prihodnosti potekal precej počasneje, kot se je dogajal na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta.

V okoliščinah, ko se vzpostavlja pluralen, demokratičen političen sistem, postajajo vse bolj pomembni naslednji *interni omejevalni dejavniki*:

- tradicionalistični residuumi politične kulture;
- nekateri vplivni predmoderni in protimoderni sindromi (npr. egalitarizem, odvisnost ekonomije od politike, netolerantnost do drugačnih političnih mnenj in opredelitev, sindrom političnega monopola pri vladajoči koaliciji – analogen političnemu monopolu komunistov prek nekdanje frontne organizacije SZDL, odpori moderni delitvi oblasti itd.) ter seveda
- problemi družbeno-ekonomske modernizacije, ki vključujejo tudi pomembno socialno problematiko.

LITERATURA:

- Adam F. (1989), Deformirana modernizacija – (realni) socializem med tradicijo in modernostjo, Družboslovne razprave, št. 7
- Almond G. A. (1971) A Developmental Approach to Political Systems, in: Eisenstadt S. N. (ed.), Political Sociology, Basic Books, Inc., Publishers, New York, London
- Almond G. A., Coleman J. S., eds. (1960), The Politics of Developing Areas, Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Apter D. E. (1968), Some Conceptual Approaches to the Study of Modernization, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey
- Apter D. E. (1987), Rethinking Development: Modernization, Dependency, and Postmodern Politics, Sage Publications Inc., Beverly Hills, London, New Delhi
- Arat Z. F. (1988), Democracy and Economic Development: Modernization theory Revisited, Comparative Politics, Vol. 21, No. 1, October
- Bašič S., Podmenik D. (1989), Javnost in kriza: spremembe v sporočanju slovenskih in jugoslovanskih časopisov v obdobju 1980-1988, raziskovalno poročilo, RI FSPN, Center za komunikološke raziskave
- Bernik I. (1989), Socialistična družba kot »obmoderna« družba, Družboslovne razprave, št. 7
- Beyme, Czempel, Kielmansegg, Schmoock (1987), Politikwissenschaft, Beltz Verlag, Weinheim, Basel und W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart-Berlin-Koeln-Mainz
- Boj za oblast (1989), zbornik, RK ZSMS, Katedra, Maribor
- Dahl R. (1968), A Preface to Democratic Theory, The University of Chicago Press, Chicago and London
- Dahl R. (1971), Polyarchy: Participation and Opposition, New Haven and London, Yale University Press
- Dahl R. (1978), Pluralism Revisited, Comparative politics, Vol. 10, No. 2, January
- Dahl R. A. (1982), Dilemmas of Pluralist Democracy, Autonomy vs. Control, Yale University Press, London/New York
- Deutsch K. (1974), Politics and Government, Second Edition, Houghton Mifflin Company, International Dolphin Edition, Boston
- Dordević J. (1984), Političke nauke i problemi modernizacije političkog sistema zemalja u razvoju, Argumenti, No. 3-4
- Dodd C. H. (1972), Political Development, Macmillan, London
- Eisenstadt S. N. (1971), The Scope and Development of Political Sociology: Political Modernization and Political Sociology of the Modern State, in: Eisenstadt S. N. (ed.), Political Sociology, Basic Books, Inc. Publishers, New York, London
- Eisenstadt S. N. (1986), Metamorfoze političkog radikalizma, Marksizam u svetu, Vol. XIII, No. 4-5
- Eisenstadt S. N. (1989), Zgodovinske tradicije, modernizacija in razvoj, Družboslovne razprave, št. 7
- Eisenstadt S. N. (1989a), Ustroj in dinamika tradicije v tradicionalnih družbah, Družboslovne razprave, št. 7
- Fink Hafner D. (1989c), Politični pluralizem – socializem, v: Politični pluralizem in demokratizacija javnega življenja, zbornik prispevkov s politoloških dnevo, Slovensko politološko društvo, Ljubljana
- Fink Hafner D. (1990), Novi program in modernizacija zveze komunistov, Teorija in praksa 27, 1-2: 809-813
- Fink Hafner D., ur., (1990a), Volitve 90': prispevki za politološko analizo, Slovensko politološko društvo, Center za politološke raziskave RI FSPN, Ankar
- Fink Hafner D. (1990b), Nova družbena gibanja – subjekti politične inovacije, doktorska disertacija, FSPN, Ljubljana
- Finkle J. L., Gable R. W. (1968), Political Development and Social Change, John Wiley and Sons Inc., New York
- Gligorov V. (1977), Problematika teorije modernizacije, Arhiv za pravne in društvene nauke, Vol. LXIII, No. 1
- Grdešić I., Kasapović M., Šiber I. (1989), Interesi i ideje u SKJ, Fakultet političkih nauka, Zagreb
- Hafner Fink M. (1989), Ideologija in zavest družbenih slojev, dopolnjeno magistrsko delo, MC CK ZKS, Ljubljana
- Hauk G. (1988), Zurueck zur Modernisierungstheorie? Eine entwicklungstheoretische Bilanz, Das Argument, Vol. 30, No. 2
- Higgott R. A. (1980), From Modernization Theory to Public Policy: Continuity and Change in the Political Science of Political Development, Studies in Comparative International Development, Vol. XV, No. 4
- Huntington S. (1969), Political Order in Changing Society, Yale University press, Yale
- Jambrek P. (1988), Zveza komunistov in politične kulture Jugoslavije, v zborniku prispevkov s slovenskega sociološkega srečanja 1988 »Stratifikacijske analize sodobnih družb, SSD, FSPN, Ljubljana, str. 140-164
- Jambrek P. (1989), Odnos Slovencev do štirih razvojnih silnic in vrednot: do partije in države, do svobode in okolja, Družboslovne razprave, N. 5

- Jambreč P., Toš N. (1989), Socialno-strukturne, nacionalno-teritorialne in osebnostne determinante političnih kultur Jugoslavije, Bilten RI FSPN, CJM, Ljubljana, december
- Južnič S. (1981), Novejša zgodovina, Univerzum, Ljubljana
- Južnič S. (1984), Tradicije in tradicionalnost, raziskovalno poročilo, RI FSPN, Ljubljana
- Kabashima I., White L. T. III (1986), Political System and Change, Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Keane J., ed. (1988), Civil Society and the State, Verso, London-New York
- Keane J. (1988a), Democracy and Civil Society, Verso, London-New York
- LaPalombara J., Weiner M. (1966), Political Parties and Political Development, Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Leftwich A. (1990), Politics and Development Studies, in: Leftwich, el., New Developments in Political Science, Edward Elgar, Aldershot, Hants
- Mansilla H. C. F. (1983), On a Critical Theory of Modernization, Il Politico, Vol. XLVIII, No. 3
- Mastnak T. (1985), Socialistična civilna družba – demokratična opozicija, Tribuna z dne 14. 11.
- Mastnak T., ed. (1985), Socialistična civilna družba?, KRT, Ljubljana
- Mastnak T. (1990), Nacionalna država in nacionalizacija civilne družbe, Nova revija, št. 95
- Offe C. (1987), The Utopia of the Zero-Option, Modernity and Modernization as Normative Political Criteria, Praxis International, Vol. 7, No. 1
- Offe C. (1987a), Nova družbena gibanja: izziv mejam institucionalne politike, Delavska enotnost, Ljubljana
- Pavlovič V. (1987a), Poredak i alternativa, NIO Univerzitetna riječ, Nikšić in Centar za marksističko obrazovanje
- Milun Božović, Titograd, tisk: Beograd
- Plotke D. (1984), Democracy, Modernization, 'democracy', Socialist Review, Vol. 14, No. 2
- Resasade H. (1984), Zur Kritik der Modernisierungstheorien, Sozialwissenschaftliche Studien Heft 21, Leske Verlag und Budrich GmbH, Opladen
- Rizman R. (1989), Problema modernosti in modernizacije v kontekstu teoretične sociologije, Družboslovne razprave, št. 7
- Rochon T. R. (1983), Political Change in ordered Societies, The Rise of Citizens' Movements, Comparative Politics, April
- Šiber I. (1989), Komunisti Jugoslavije o društvenoj reformi, IC Komunist, Beograd
- Tomc G., ur. (1984), Punk pod Slovenci, KRT, Ljubljana
- Tomc G. (1989), Druga Slovenija, KRT, Ljubljana
- Ule M. (1988), Mladi Slovenije v precepu »modernizacije« slovenske družbe, Teorija in praksa št. 6
- Ustavni amandmaji k ustavi SR Slovenije (1989), ČZ Uradni list SR Slovenije, Ljubljana
- Welch C. E., Taintor M. B., eds., (1972), Revolution and Political Change, Duxbury Press, North Scituate, Massachusetts and Belmont, California